

УДК 336:73:012.6(477)

СТАН РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНИМИ РЕСУРСАМИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Сараєва І.М., Носова Н.І.

Проаналізовано стан розвитку фінансової інфраструктури забезпечення кредитними ресурсами суб'єктів малого та середнього підприємництва, визначено головні проблеми, що перешкоджають підвищенню рівня доступності джерел фінансування для вітчизняного бізнесу, та напрямки їх вирішення

Постановка проблеми. Дослідження тенденцій розвитку сучасних соціально-економічних систем підтверджує підвищення значимості підприємницького сектора як базового джерела зростання добробуту й багатства країн. Всім відома роль малого та середнього підприємництва у вирішенні багатьох соціальних та економічних проблем, зокрема: проблеми зайнятості, забезпеченні інновацій, реалізації структурних перетворень економіки, подоланні монополізму, вирівнюванні регіональних диспропорцій, зниженні соціальної напруженості й формуванні основ економічної й соціально-політичної стабільності у суспільстві. Тому сьогодні, в умовах виникнення нових ризиків як глобальних, так і внутрішніх, проблема розвитку малого та середнього бізнесу в Україні стає дуже актуальною. Але, на жаль, малі форми бізнесу характеризуються відносно низьким рівнем виживання і тому потребують формування умов найбільшого сприяння розвитку і всілякої комплексної підтримки держави, зокрема фінансово-кредитної.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання державної підтримки розвитку малого підприємництва, зокрема, фінансово-кредитної, в Україні та провідних країнах світу висвітлюються на сторінках наукових видань такими вітчизняними вченими як З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка [1], С.М. Соболев [2], О. Барановський [3] та ін. Але в умовах глибокої системної соціально-економічної кризи, яку переживає Україна, потрібний постійний аналіз основних тенденцій та ризиків підприємницького сектору для прийняття більш адекватних управлінських рішень щодо їх нівелювання.

Метою дослідження є аналіз стану розвитку фінансової інфраструктури надання послуг суб'єктам малого та середнього бізнесу в Україні та виявлення проблем, перешкоджаючих підвищенню рівня доступності малих та середніх підприємств до фінансово-кредитних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що тенденція зниження рівня підприємницької активності значно прискорилося в

останні роки. Так, впродовж 2013-2014 рр. відбулося зменшення кількості діючих підприємств: великих – на 163 од. (24,73%), середніх – на 2966 од. (15,73%), малих – на 49217 од. (13,17%). Кількість зайнятих працівників за цей період зменшилась на 1222,7 тис. осіб. У 2014 році істотно зменшилась порівняно з 2013 роком кількість діючих фізичних осіб підприємців (ФОП) (див. табл. 1), і це зменшення не пояснюється повністю неврахованими підприємцями Донецької і Луганської областей, місцем реєстрації яких є зона проведення АТО: їхня кількість не перевищує 100 тис. осіб, у той час як зменшення кількості діючих ФОП сягнуло 158,0 тис. осіб [4].

Таблиця 1

**Кількість зареєстрованих і діючих фізичних осіб-підприємців (ФОП)
у 2012-2014 рр., тис. осіб**

Категорія ФОП	2012	2013	2014
Зареєстровані ФОП	2462,6	2488,1	2111,5
ФОП на загальній системі оподаткування, які подали за звітний період декларацію про майновий стан і доходи	690,1	661,8	554,3
ФОП, які подали декларацію платника єдиного податку фізичної особи-підприємця	991,8	1079,5	1001,0
Кількість діючих ФОП	1120,3	1126,8	968,8

Така ситуація свідчить про наявність серйозних проблем вітчизняного бізнесу, основними з яких є:

- різкі коливання курсу національної валюти та обмежувальна кредитно-фінансова політика НБУ;
- обмежений доступ до одержання кредиту (через надмірно високі процентні ставки й жорсткі умови надання кредитів);
- нестабільність політичної системи;
- дуже високі ціни на енергоносії, сировину й матеріали;
- нестабільність податкового законодавства, посилення податкового тиску;
- звуження обсягів споживчого ринку внаслідок падіння реальних доходів населення;
- високий рівень корупції, рейдерства і відсутність захисту прав власності, підвищення загального рівня криміногенності в країні.

За даними обстежень Світового банку, ключовою перешкодою для розвитку малих та середніх підприємств (МСП), особливо у країнах з економікою, що розвивається, є доступ до фінансових ресурсів [5]. Про це свідчить опитування представників малого та середнього бізнесу, проведене СІРЕ Україна у травні 2015 р. – доступ до фінансів респонденти

поставили на перше місце (73% респондентів) серед проблем, з якими стикаються представники МСБ [6].

Закордонний досвід напрацював багато засобів залучення фінансування на розвиток бізнесу, але у зв'язку з кризовим станом кредитно-фінансової системи в Україні не всі вони доступні для вітчизняного бізнесу.

Так, за даними НБУ, за період 2015-2016 рр. в Україні ліквідовано 47 банків (з 163 до 116) (і ця тенденція продовжується), а за підсумками 2015 року діючі банки отримали 66,6 млрд. грн. збитків. Частка простроченої заборгованості за кредитами зросла з 13,5% до 22,1%, а рентабельність капіталу становила мінус 51,91%, що свідчить про суттєве погіршення стану суб'єктів господарювання та нестабільну економічну ситуацію в державі. За даними річного звіту НБУ за 2014 р. [7], концентрація банківських установ по областях України є вкрай диспропорційною. Так, 71% банківських установ знаходиться в м. Києві та Київській області, 16% – у Дніпропетровській, Донецькій та Одеській областях і лише 13% припадає на інші області України.

Щільність відділень комерційних банків, розташованих в Україні невпинно знижується (див. рис. 1).

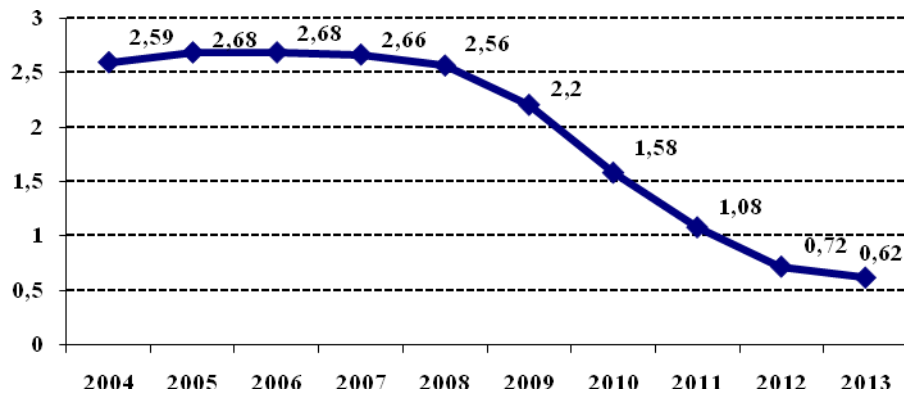

Рис. 1. Відділення комерційних банків на 1 тис. км²

За період 2004-2013 рр. спостерігалась негативна тенденція динаміки майже всіх показників (окрім кількості банківських терміналів (див. рис. 2) рівня доступу до кредитно-фінансових ресурсів в Україні за версією МВФ [8] (Табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка показників рівня доступу до кредитно-фінансових ресурсів
в Україні за 2004-2013 рр.**

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Відділення комерційних банків на 1 тис. км ²	2,59	2,68	2,68	2,66	2,56	2,20	1,58	1,08	0,72	0,62
Відділення комерційних банків на 100 тис. дорослого населення	3,72	3,87	3,87	3,85	3,73	3,21	2,32	1,60	1,07	0,91
Кількість банківських терміналів на 1 тис. км ²	13,99	19,55	25,40	36,13	48,27	49,95	52,07	56,96	62,40	69,65
Кількість банківських терміналів на 100 тис. дорослого населення	20,12	28,17	36,72	52,38	70,24	72,96	76,37	83,95	92,39	103,1
Депозити комерційних банків на 1 тис. дорослого населення	...	2,706	2,859	3,008	3,096	3,206	3,229	3,339	3,368	1,9
Депозитні рахунки мікрофінансових організацій на 1 тис. дорослого населення	1,66	1,96	2,57	6,14	4,12	2,95	2,00	1,22	1,15	1,03
Позичальники мікрофінансових організацій на 1 тис. дорослого населення	7,52	12,35	14,12	14,05	14,52	10,68	8,69	6,34	6,38	5,97
Депозитні рахунки в комерційних банках на 1 тис. дорослого населення	...	3,300	3,548	3,844	3,853	4,019	4,210	4,297	4,672	2,962
Несплачені позики комерційним банкам, % від ВВП	25,42	32,11	44,57	58,40	76,39	77,03	65,64	59,66	56,29	62,85
Несплачені позики комерційним банкам домогосподарств, % від ВВП	4,68	8,08	15,08	22,26	29,59	26,42	19,36	15,46	13,32	13,75
Несплачені позики комерційним банкам фінансових організацій, % від ВВП	0,24	0,38	0,54	0,68	0,66	0,56	0,42	0,25	0,35	0,36

За оцінками фахівців [9], питома вага банківського фінансування МСБ становить від 5 до 15% від загальної суми кредитів, з них у 2014 р. 72% були надані лише десятима банками. Вартість кредитних ресурсів

для суб'єктів господарювання сьогодні складає 18,5-43,8% річних в залежності від виду кредиту та строку його надання.

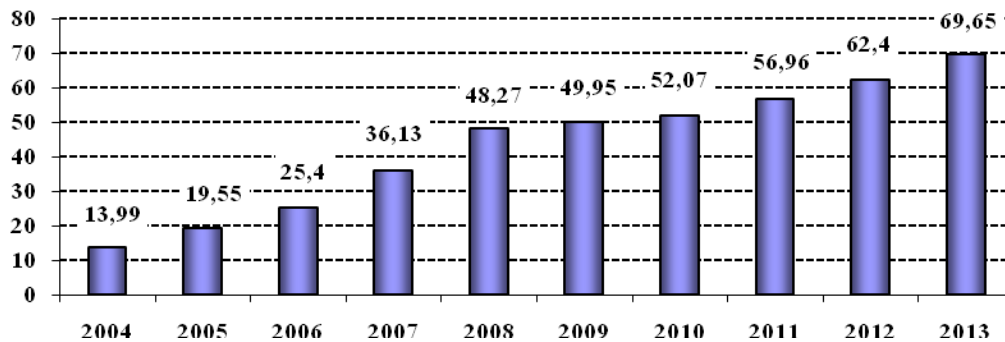

Рис. 2. Кількість банківських терміналів на 1 тис. км²

Серед джерел фінансових ресурсів МСБ банківські кредити за статистикою займають третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та особистих коштів засновників. Кількість позичальників мікрофінансових організацій показано на рис. 3.

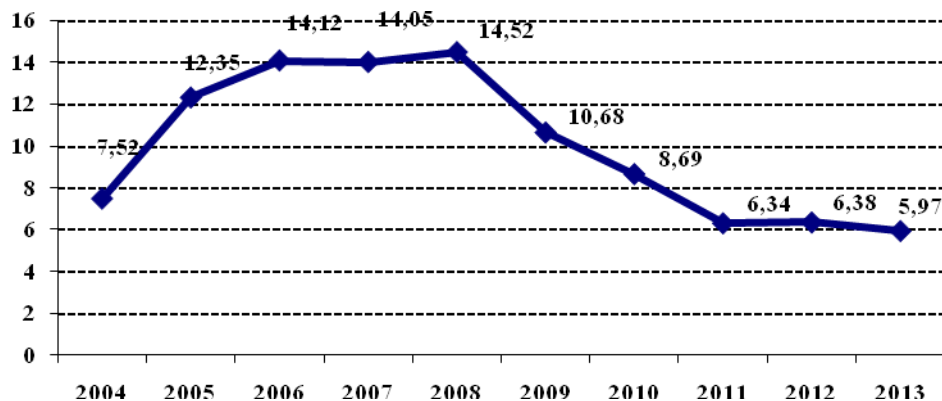

Рис. 3. Кількість позичальників мікрофінансових організацій на 1 тис. дорослого населення

Останнім часом погіршується і діяльність небанківських фінансово-кредитних установ, про що свідчить зменшення, наприклад, кількості кредитних спілок, лізингових компаній та інститутів спільного інвестування. Так, за даними Нацкомфінпослуг, у 2014 р. кількість кредитних спілок скоротилася у порівнянні з після кризовим 2010 роком на 116 од. або на 22% (з 755 од. до 589 од.), а у порівнянні з 2013 р. – на

6%. За період 2010-2013 рр. на 80% зменшилася кількість лізингових компаній (з 748 од. у 2010 р. до 157 од. у 2013 р.), але у 2014 р. їх кількість трохи зросла до 187 од. За період 2014-2015 рр. загальна кількість ІСІ скоротилася на 79 од.

Деяким позитивним зрушенням можна вважати зростання небанківських фінансових компаній (з факторингу, надання позик і поручительств, гарантій, операцій з переказу грошей тощо): з 221 од. у 2010 р. до 415 од. у 2014 р. – на 88% (на 10% у порівнянні з 2013 р.) та ломбардів з 426 од. у 2010 р. до 477 од. у 2014 р. (збільшення на 11,2%), але на протязі 2014 р. 2 ломбарди були закриті. Однак, показники діяльності ломбардів на протязі 2013-2014 рр. характеризувалися погіршенням результатів їх діяльності. Так, середньозважена процентна ставка за кредитами у 2013 р. становила 207,1%, при цьому збільшилася кількість погашення договорів за рахунок майна, наданого під заставу, що свідчить про труднощі з погашенням кредиту.

Закордонний досвід показує, що серед форм і методів підтримки підприємництва фінансова підтримка є чи не самою значущою та такою, що користується попитом. У ситуації гострого дефіциту ресурсів інститути фінансової підтримки дозволяють малим підприємствам пережити «кризові» часи та вийти на новий рівень розвитку.

Сьогодні в Україні, на жаль, державна система підтримки розвитку малого підприємництва, яка формувалася на протязі майже 13 років, фактично деінституціоналізована. У 2014-2015рр. урядом не виконувалися закони України «Про Національну програму сприяння розвитку підприємництва в Україні»; «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»; ряд постанов Кабінету міністрів України, що стосуються надання кредитно-гарантійної підтримки малого бізнесу, не розроблялися і не фінансувалися програми мікрокредитування бізнесу й підтримки інноваційного бізнесу. В Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, що розроблено НБУ [10], реалізація яких-небудь завдань щодо поліпшення доступу до фінансування малого та середнього бізнесу відокремлено від інших суб'єктів господарювання не передбачається.

Аналітикам інформаційної кампанії Stronger Together вдалося знайти тільки 2 фонди, що займаються підтримкою МСБ в Україні : фонд підтримки малого інноваційного бізнесу та Український фонд підтримки підприємництва (УФПП). Причому перший ... «фонд так і не розпочав роботу через відсутність фінансування». Другий – видав всього 40 мікрокредитів на суму 9800 тис. грн. в 2013 році, а за 2014 р. досі не надав звіту [11]. На думку експертів механізм кредитних гарантій для МСБ також не працює і носить виключно декларативний характер.

В рамках виконання державного бюджету до Спеціального фонду у 2015 р. залучено міжнародної допомоги 81 млн. грн. Це надзвичайно малий обсяг фінансування з огляду потреби МСБ у кредитах. Результати опитування банків показали відсутність інструментів стимулювання пільгових кредитів для МСБ, які б пропонувались з боку уряду [6].

Такий стан розвитку банківської системи загострює проблему банківського кредитування суб'єктів МСБ, до того ж він супроводжується суттєвим погіршенням ринкових очікувань, дисбалансом банківської системи, звуженням споживчого і інвестиційного попиту та кредитної активності.

Висновки. Проведені дослідження показали, що незважаючи на створення необхідних передумов для реалізації ефективної державної політики підтримки малого підприємництва в Україні, сучасний стан фінансово-кредитного ринку України, не сприяє розвитку МСБ та ускладнює доступ до фінансових ресурсів для малого та середнього бізнесу.

На міжнародному рівні проблема розширення доступу підприємців до фінансування розглядається в контексті розробки довгострокового цілісного підходу до стратегічного планування цієї сфери. Формування ефективної державної політики на рівні стратегічного планування неможливе без адекватного уявлення про стан сфери доступу підприємництва до фінансування в країні на підставі достовірної комплексної інформації. Тому основним завданням влади в середньостроковій перспективі, після стабілізації макрофінансової ситуації, є розробка та впровадження ефективних механізмів регулювання доступу МСП до фінансування, подібних європейським.

Для нівелювання негативних факторів в сфері розвитку малого та середнього підприємництва, перш за все, необхідна продумана державна антикризова політика, спрямована на збалансування бюджетної, податкової та кредитно-фінансової політики у напрямку підтримки вітчизняного бізнесу, що буде сприяти його подальшому розвитку.

Література

1. Варналій З.С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2 (31). – С.49-54.
2. Соболев С.М. Малий бізнес України у контексті євроінтеграції / С. М. Соболев // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 33-40.
3. Барановський О. Державна підтримка малого бізнесу : Світовий досвід і Україна / О. Барановський // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 74-79.
4. Мале і середнє підприємництво в Україні: стан розвитку та регіональні відмінності (2010-2014 роки). – К.: Проект USAID «Впевнений бізнес – заможна громада», Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – с. 25
5. . G-20 SME Finance Policy Guide. October 2011 /IFC ; World Bank, 2011 – 100 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/f3ef82804a02db409b88fbd1a5d13d27/G20_Policy_Report.pdf?MOD=AJPERES – с.81

6. Зелена книга політики підтримки підприємництва внутрішньо переміщених осіб / Підготовлено на запит Центру міжнародного приватного підприємництва(CIPE), Київ, 2015 – с.44 [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/09/Green-Book-IDP_final.pdf

7. Річний звіт НБУ / Національний банк України. – 212 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>

8. Financial Access Surve (FAS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.imf.org>

9. Долбнєва Д.В. Стан та перспективи розвитку банківського кредитування МСП в Україні / Д.В. Долбнєва // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. - №2. – С. 197-207.

10. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2012 року / Постанова Правління Національного банку України від 18.06. 2015 року № 391 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>

11. Горбач Д. Как малые и средние компании выживают в Евросоюзе [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://economics.lb.ua/business/2015/03/27/300045_malie_srednie_kompanii_v_izhivayut.html?print

Referents

1. Varnaliy, Z.S., Vasiltsiv T.G. & Pokrischka, D.S. (2014). *Priorytety vdosconalennia derzhavnoyi polityki rozvitku malogo pidpriemnitstva v Ukraini* [Priorities for improving public policy of small business in Ukraine]. *Strategichni prioriteti – Strategic priorities*, 2, 49-54 [in Ukrainian].

2. Sobol, S.M. (2014). *Malyy biznes Ukrainy y konteksti evrointegratsii* [Small Business Ukraine in the context of European integration]. *Strategiya ekonomichnogo rozvitky Ukrainy – Economic Development Strategy for Ukraine*, 34, 33-40 [in Ukrainian].

3. Baranovskiy, O. (2009). *Derzhavna pidtrimka malogo biznesu: Svitovyi dosvid i Ukraina* [State support for small business: World experience and Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 74-79 [in Ukrainian].

4. *Male i seredne pidpriemnitstvo v Ukraini: stan rosvitku ta regionalni vidminnosni* (2015). [Small and medium business in Ukraine: state development and regional differences] *Centr mizhnarodnogo privatnogo pidpriemnitstva*, 25 [in Ukrainian].

5. *G-20 SME Finance Policy Guide*. October 2011 / IFC ; World Bank, 2011 – 100 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/f3ef82804a02db409b88fbd1a5d13d27/G20Policy_Report.pdf?MOD=AJPERES – с.81

6. Зелена книга політики підтримки підприємництва внутрішньо переміщених осіб (2015). *Centr mizhnarodnogo pryvatnogo*

pidpriemnytstva. Retrieved from: http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/09/Green-Book-IDP_final.pdf

7. Richnyi zvit NBU (2014) [National Bank Annual Report 2014]. *Natsionalnyi Bank Ukrainy – National Bank of Ukraine*. Retrieved from: – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>

8. Financial Access Surve (FAS). Retrieved from: <http://data.imf.org>

9. Dolbneva D.V. (2014) Stan ta perspektivy rosvitku bankivskogo kredituvanniya MSP v Ukraini [Status and prospects of development of Bank lending to SMES in Ukraine]. *Visnyk Zaporizhskogo natsionalnogo universitetu – Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 2, 197-207 [in Ukrainian].

10. Kompleksnaia programa rozvitky finansovogo sektoru Ukrainy do 2012 roky [A comprehensive program of development of the financial sector to 2012]. *Decree of the National Bank of Ukraine dated June 18. 2015 N391*. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>

11. Gorbach D. Kak malyie I srednie kompanii vizhivayut v Evrosoiuse [As small and medium-sized companies survive in the European Union]. (n.d.). Retrieved from: http://economics.lb.ua/business/2015/03/27/300045_malie_srednie_kompanii_vizhivayut.html?print

Abstracts

Sarajeva I.N., Nosova N.I.

The Development of Financial Infrastructure Providing Subjects of Enterprise Credit Resources in Ukraine

In this article the development of financial infrastructure providing credit resources of subjects of small and medium entrepreneurship in Ukraine is analyzed, the main problems that hinder the increase of the level of availability for domestic business of sources of funding are identified, and directions of their decision are proposed.